

N:o 167.

Af herr **C. Lindhagen** i anledning af dels Kongl. Maj:ts proposition med förslag till lag, innefattande tillägg till förordningen den 14 april 1866 angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof, samt till lag om ändrad lydelse af 19 kap. 13, 14 och 21 § strafflagen, dels Kongl. Maj:ts proposition med förslag till lag med vissa bestämmelser om elektriska ledningar.

I anledning af Kongl. Maj:ts propositioner n:o 22 och 46 rörande expropriation och koncession för elektriska starkströmledningar ber jag att få väcka följande motion:

Vid sidan om de näringar, af hvilka Sveriges befolkning bereder sig en nödortftig bergning, är landet hänvisadt att söka sitt nationella välstånd framför allt i den rikliga tillgången på malmer, skogar och vattenfall.

Det nästan fullbordade besittningstagandet af malmerna och skogarne har ej i allo försiggått på lyckligaste sätt. Stora missförhållanden och misräkningar hafva redan inställt sig eller äro att ytterligare vänta bland annat på grund af statens försummelse att ej i tid tillvarataga sin jordeganderätt i malmfyndigheter å kronomark samt att ej vid afvittringarne i Norrland afsätta all den hufvudsakliga skogsmarken i oförytterliga socken- och bya-allmänningar samt kronoparker, hvarigenom i alla händelser skogsprodukternas förädling lemnats öppen för den enskilda företagsamheten.

Dessa erfarenheter böra emellertid tjena staten till varning att åtminstone se sig bättre före vid ordnandet af vattenkraftens exploatering, hvilken nu står för dörren i och genom de nya möjligheterna och det ökade behovet att distribuera kraften på långa afstånd genom elektriska starkströmledningar. Det är naturligtvis en angelägenhet af den allra största vikt, att denna betydelsefulla sak redan från första början genom lagstiftningen ordnas så, att man har framtiden i sin hand, samt industriens, det allmännas och den enskildes verkliga intressen på bästa möjliga sätt lika tillvaratagas.

Industriens kraf.

Det är uppenbarligen en stor fördel för industrien och dermed äfven för landet, att den förra beredes tillfälle i största möjliga utsträckning begagna elektrisk drifkraft. Derigenom kan driften ske billigare och mer rationellt samt tjena ändamål, som förr ej varit möjliga tillgodose. För länder utan afsevärda egna stenkolstillgångar blir det dessutom allt mer ett lifsintresse att för sin industri och sina samfärdsmedel vara oberoende af utländsk koltillförsel, och i synnerhet gör sig detta behof nu gällande på grund af de uppdrifna stenkolsprisen.

För möjlighet att framdraga elektriska starkströmledningar har man emellertid hos oss liksom i utlandet hitintills i allmänhet varit hänvisad till enskilda öfverenskommelser med egarne till den mark, hvaröfver ledningarne måste föras. Men på grund af dessa ledningars farlighet och anläggningarnes större omfattning måste, såsom ock erfarenheten visat, här möta vida större svårighet att komma till en uppgörelse än vid utläggning af svagströmledningar, såsom telegraf- och telefonledningar. Äfven anläggningens bestånd äfventyras lätt genom ett enskildt aftal. Och ofta tvingas industriidkaren att gå fram med sin ledning i krokiga omvägar, hvilket synnerligen försvårar anläggningen och underhållet, minskar effekten och ökar farligheten.

Derför har från industriens sida på senare tider framkommit en allt starkare fordran, att sådan *expropriationsrätt*, som hitintills medgifvits hufvudsakligen för samfärdseln och dylikt allmänt behof, måtte inrymmas äfven industrien för framdragande af kraftledningar och detta jemväl till förmån för enskilde industriidkare. I Italien har detta anspråk i hela dess vidd temligen fullständigt tillgodosetts genom lagen af den 16 juni 1894. Enligt

en norsk lag af den 23 juli 1894 kan åter expropriationsrätt erhållas för elektriska kraftledning, när derigenom befordras intressen af allmän betydelse. Ett franskt lagförslag af år 1898 kräfver för rätt till expropriation, att anläggningen förklarats tjena det allmänna bästa; och kan i vissa fall äfven erhållas monopol inom visst område, dock ej för längre tid än 15 år. I Schweiz har hitintills i enstaka fall kantonerna plägat meddela kommuner såväl som enskilde expropriationsrätt i sammanhang med koncession å anläggningen. I ett fall beviljade sålunda nyligen kantonen Solothurn ett bolag expropriationsrätt mot trettiosex jordegare för en tid af 15 år (bolaget hade begärt 30 år). Enligt ett i schweiziska förbundsförsamlingen år 1899 framlagdt vidlyftigt lagförslag om elektriska svag- och starkströmsanläggningar medgifves expropriation för alltid eller på viss tid mot ersättning, som kan erläggas på en gång eller med årliga afbetalningar.

Det är klart, att man äfven i Sverige hvarken kan eller bör motsätta sig dessa strömningar, utom för så vidt industrien med sitt ifrågasvarande kraf fordrar uppoffrandet af andra lika viktiga intressen.

Det allmännas intresse.

Sedan gammalt har hänsynen till det allmännas intresse gjort sig synnerligen gällande i lagstiftningen rörande förfogandet öfver landets förnämligare vattentillgångar. Sitt kraftigaste uttryck erhöi denna hänsyn uti kronans särskildt under 1500-talet framträdande anspråk på eganderätt till de större vattendragen, hvilka därför ock i författningarne kallades kronans strömmar. Ehuru något sådant vattenregal numera ej förefinnes, afspeglar sig dock i lagstiftningen fortfarande i många afseenden den gamla uppfattningen om det allmännas rätt. Och då nu nya betydelsefulla framtidsutsigter för vattenkraftens tillgodogörande yppas, kan denna uppfattning ej annat än på nytt vinna i styrka.

En lagstiftning om elektriska ledningar måste sålunda äfven hafva till ögonmärke, att den rikedom, som ligger i landets vattenkraft, kommer till största möjliga allmänna gagn. Det gäller i detta afseende tillse, att ej staten och hela orter blifva för sina oafvisligaste behof alldeles beroende af ett enskildt privatintresses godtycke samt att den oerhörda värdeförhöjning af vattenfallen, som med visshet kan under tidernas lopp emotses och genom

en lagstadgad expropriationsrätt befrämjas, skall till afsevärd del blifva en samhällets egendom.

Genom en dylik hänsyn till det allmänna bästa trädes ej för nära någon de enskilde vattenegarnes välförvärfvade rättighet. Ty desse kunna ej åberopa något privaträttsligt anspråk att genom lagstiftningsåtgärder få sin egendoms värde och säljbarhet förökad och de samhällseliga framtidsutsigter, som komma att gifva vattenkraften en så stor betydelse, äro icke heller deras uteslutande tillhörighet. Industriens berättigade anspråk på expropriationsrätt innebär sålunda ej, såsom ofta genom begreppsförväxling antages, någon motsvarande personlig rättighet för de enskilde innehafvarne af vattenkraft.

Ett tillgodoseende af det allmännas förenämnda intresse kräfver till en början, såvidt jag förstår, att det föreslagna stadgandet om att mark utan vidare skall »afstås eller upplåtas», hvilket innebär eganderätt eller nyttjanderätt för all framtid, endast vinner tillämpning i afseende å staten och kommuner. Ensamt dessa representera på ett varaktigt sätt det allmänna intresset och lemna erforderliga garantier för dess behöriga tillgodoseende under alla förhållanden. När en elektrisk ledning på sådant sätt kommer under det allmännas omedelbara kontroll, är det sedan af mera underordnad betydelse, huruvida staten eller kommunen utarrenderar sina rättigheter eller utöfvar dem sjelf för egen räkning eller till enskildes tjenst.

Deremot förefaller det mig vara ett svårt missgrepp att bereda enskilda personer eller bolag för tillgodogörande af deras vattenkraft en evärdelig nyttjanderätt till andras fasta egendom. Upplåtelsen bör i detta fall alltid inskränkas till viss tid, exempelvis högst den tid af tjugu år, under hvilken enligt lagen den 29 april 1889 upplåtelse af rätt till afverkning af skog eger bestånd. Saken synes bäst ordnas så, att den enskilde, som vill anlägga en starkströmledning, öfver annans mark skall i regeln söka statens *koncession*, som då tills vidare beviljas endast för viss tid med rätt för sökanden att expropriationsvis för koncessionstiden bereda sig väg för ledningen dervid det dock naturligtvis står vederbörande öppet att antingen efter öfverenskommelse eller i laga ordning bestämma ersättningen för intrånget. Genom en dylik anordning har man framtiden i sin hand och kan inrätta sig efter ändrade förhållanden. Att koncessioner åt enskilde på elektriska starkströmledningar böra inskränkas till viss tid synes ej vara främmande för den utländska lagstiftningen, och

förebilder härtill ega vi äfven exempelvis i städernas koncessioner för enskilda spårvägsanläggningar.

Vid beviljandet af koncession för enskilde bör, enligt min öfvertygelse, jemväl fastställas en viss *koncessionsavgift* att årligen utgå under koncessionstiden med viss procent af ledningsföretagets bruttoafkastning eller visst belopp per bruttohästkraft eller efter annan lämpligare grund. Denna afgift, som kan sättas hur låg som helst i de fall, der den eljest blefve betungande, skall dock alltid verka som en nyttig påminnelse, att äfven andra intressen än industriidkarens hafva något att säga i företaget. Men genom en dylik afgäld, hvilken hufvudsakligen bör tillfalla staten och kommunen, beredes dessutom och framför allt ett verksamt medel att till det allmänna börda en del af den ofvan omnämnda framtida ökningen i vattenkraftens värde samt att bevara åt det allmänna möjligheten att i händelse af trängande behof kunna inlösa vattenfallet för ett rimligt och öfverkomligt pris.

Ett annat statsintresse är öfvervakandet af ifrågavarande anläggningar på grund af deras stora farlighet, hvilken tekniken hitintills ej blifvit i stånd att till fullo förebygga. Äfven af denna hänsyn böra de vara underkastade tvångskoncession. Bestämmelser i förenämnda syfte meddelas vid de koncessioner, som redan nu understundom utfärdas med anledning af kongl. kungörelsen den 20 april 1883, hvilken blifvit tillämpad jemväl på starkströmledningar. I denna kungörelse förordnas nemligen, att å kronans mark eller inom området för allmän landsväg, statens eller sådan enskild jernväg, som åtnjuter förbindelse med statens telegrafnät, icke må af enskild person eller bolag uppsättas telegraf, telefon eller likartad förbindelse, så framt Konungen ej dertill lemnat tillstånd.

I detta sammanhang kan det vara af intresse anföra ett exempel, hur man i Schweiz söker i förevarande afseende gagna det allmänna. I kantonen Zürich, der sedan äldsta tider vattenkraften i regeln betraktats såsom ett regale, har af regeringen år 1897 framlagts ett ännu ej slutbehandladt förslag till lag om vattenkraftens tillgodogörande genom staten. Enligt detta lagförslag eger staten att uppföra eller inköpa samt för statens räkning drifva för berörda ändamål erforderliga verk och kraftanläggningar. Men om staten icke tager en vattenkraft i anspråk för sin räkning, så skall denna ställas till förfogande i första rummet för kommuner till allmänna ändamål och i andra rummet för enskilde. I öfverensstämmelse med dessa grundsatser har kantonen, med afslag å koncessionsansökningar från såväl

staden Zürich som enskilde, beslutit, att staten genom en storartad anläggning skall sjelf tillgodogöra vattenkraften från Rehn för de kringliggande orternas behof. Deremot har kantonen i ett annat fall meddelat koncession för ett elektricitetsbolag, med bestämmelse bland annat, att anläggningen blifver bolagets oinskränkta egendom under 25 år eller till år 1920 samt att staten derefter eger rätt att när som helst inlösa anläggningen mot erläggande af, under 1921—1930 80 %, 1931—1940 60 %, 1941—1950 40 %, 1951—1960 20 % och derefter 10 % af anläggningskostnaden.

Jordegarens rätt.

Medan expropriationsrätt bereder egaren af vattenkraften en fördel, innebär den deremot ett intrång i jordegarens rätt och kan därför ej tillåtas annat än under vissa förutsättningar och garantier.

Redan nu bör det ej möta någon betänklighet medgifva staten och kommuner sådan befogenhet, då detta endast innebär tillämpning af den sedan länge antagna och tillämpade rättsgrundsatsen att expropriation får ske för ett allmänt ändamål.

Annorlunda ställer sig saken, när det gäller tillåta expropriation till förmån för enskild person eller bolag. Förebilder härtill ega vi i de enskilda jernvägarnes koncessioner. En liknande förmån innefattas också i rätt för grufegare till väg från utmål, rätt att begagna stränder för flottningsändamål, rätt att för diknings- eller annat vattenafledningsföretag å nedanför liggande jord bereda aflopp för vattnet samt rättighet å ena sidan för jordegare att för vattenafledning under vissa förutsättningar få utrifva vattenverk och å andra sidan för vattenverksegare att dämna upp på ofvanliggande jord, när skadan pröfvas vara ringa mot nyttan af uppdämningen.

Men dessa senare medgifvanden liksom de enskilda jernvägarnes koncessioner äro till innebörden uppenbarligen ej jemförliga med den rätt, som nu ifrågasättes för enskilde industriidkare. Det gifves därför, synes mig, synnerligen giltiga skäl att, såsom Kongl. Maj:t föreslagit, för närvarande inskränka expropriationsrätten för desse till de fall, då anläggningen tillkommer för någon Ortsförseende med belysning eller drifkraft eller för dylikt allmänt behof. Det är nog också hufvudsakligen endast för dessa händelser något större behof kan anses redan nu föreligga.

Visar det sig åter framdeles särdeles angeläget, att i industriens intresse ytterligare utsträcka expropriationsrätten, så bör ett sådant önskemål kunna vinna beaktande, ifall vid koncessionerna tillämpas den principen, att jordegaren, utom ersättning för skadan, äfven tillerkännes en viss andel af koncessionsafgiften och derigenom göres intresserad i sjelfva företaget. Då en viss nyttjanderätt till annans mark utgör en af företagets faktiska förutsättningar, så låter det nemligen mycket väl säga sig, att äfven egaren till marken bör i mån af detta sitt tillskott blifva delaktig i företagets vinst. Och om så sker, synas betänkligheterna mot någon vidare utvidgning af expropriationsrätten måhända kunna bortfalla. Äfven enligt gällande lag kan till exempel en jordegare tvingas att med sin jord ingå i ett utdikningsföretag för att sjelf vinna fördel af detsamma.

I hvarje fall erfordras, att civillagen innehåller åtskilliga närmare bestämmelser i afseende å rättsförhållandet mellan jordegaren och koncessionsinnehafvaren, hvarom dock i de nu framlagda lagförslagen saknas all föreskrift.

Sålunda kan det ifrågasättas, huruvida lagen ej för tydlighetens skull bör angifva, att expropriationen äfven innefattar rätt till anläggning af transformationsstationer äfvensom anordningar för ledningarnes öfvervakande.

Vidare påkallas stadganden om godtgörelse för skada, som kan uppkomma genom ifrågavarande farliga anläggningars begagnande. Den allmänna lagens bestämmelser räcka nemligen här icke till, enär olyckshändelserna ofta blifva af den beskaffenhet, att vållande från industriidkarens sida ej föreligger, eller åtminstone ej kan bevisas. Af enahanda anledning har äfven stiftats en särskild lag om ersättning för skada i följd af jernvägsdrift.

Det intrång, som ofta måste föranledas genom tillsyn samt underhåll och reparation af ledningarna, synes ock böra föranleda föreskrifter om ersättningens bestämmande. Förebilder härtill erbjudas i förordningen om allmän flottled samt i grufvestadgan.

Det är äfven uppenbart, att civillagen bör skydda jordegaren mot att ledningarne framdragas på ett sådant sätt, att derigenom beredes honom särskild olägenhet och vantrefnad. Till jemförelse härmed må erinras, hurusom grufvestadgan föreskrifver, att inmutning ej är tillåten bland annat på mindre afstånd än tvåhundra meter från boningshus, annan vid gård uppförd åbyggnad, tomtplats eller trädgård. Alldeles särskild hänsyn måste här också tagas till förhållandena inom städernas planlagda områden och dermed jemförlig mark.

Af vigt i såväl koncessions- som skadeståndsafseende är förhållandet mellan äldre och ny ledning samt mellan svag- och starkströmledningar. Då dessa svåra rättsfrågor dock sannolikt sakna större betydelse här i landet med dess glest befolkade bygder, torde några bestämmelser derom kunna undvaras, tills erfarenhet vunnits, att behof deraf förefinnes.

Ifrågavarande civillagstiftning bör sålunda, enligt min mening, vara i hufvudsak byggd på följande grunder:

A). För anläggning af elektrisk starkströmledning fordras, i de fall lagen närmare bestämmer, statens koncession, med hvilken äfven följer expropriationsrätt.

B). Staten eller kommun kan förvärfva eganderätt eller nyttjanderätt för all framtid till den för anläggningen erforderliga mark, i följd hvaraf sålunda koncession för kommun kan meddelas utan inskränkning till tiden.

C). Enskild person eller bolag kan erhålla koncession endast för viss tid i sender samt skall betala en årlig koncessionsafgift, som tillfaller staten samt eventuelt äfven kommunen och jordegaren.

D). I civillagen kan dessutom upptagas föreskrift om koncessions tvång, som allenast ur den allmänna säkerhetens synpunkt må erfordras i sådana fall, då expropriationsrätt ej medgifves, eller ledningen anlägges på egen mark. Det kan dock ifrågasättas, om ej bestämmelserna om detta slag af koncession för vinnande af reda lämpligen böra i öfverensstämmelse med nu gällande bestämmelser utfärdas i administrativ väg.

De nu föreliggande lagförslagen, som visserligen medgifva expropriation för staten och kommun, afvika deremot alldeles från förenämnda grunder i afseende å koncession för enskilde. Dessas rätt utsträckes nemligen redan från början att gälla all framtid, på samma gång de likaledes för all framtid äro fria från koncessionsafgifter. Lagens hufvudsakliga verkan synes derfor möjligen endast blifva den att skapa mäktiga bolag med oinskränkt värde öfver våra bäst belägna och värdefullaste vattenfall, från hvilka hela orter i framtiden blifva uteslutande hänvisade att erhålla sitt behof af belysning och drifkraft.

Lagförslagen sakna dessutom åtskilliga bestämmelser, som, på sätt ofvan utvecklats, synas erforderliga särskildt till tryggande af jordegarens rätt.

Slutligen splittras af förslagen ämnet utan tillräckliga skäl i två skilda civillagar, af hvilka den ena skall endast utgöra ett tillägg till gällande expropriationsförfattning. Bestämmelserna om elektriska starkströmledningar synas i stället böra sammanfattas i en särskild lag. I sådan händelse blifva erforderliga föreskrifter om expropriation och koncession af elektriska svagströmledningar att söka i expropriationsförordningen och 1883 års kungörelse, hvilka författningar ock närmast afsett sådana ledningar och äfven visat sig fylla behofvet af lagbestämmelser på detta område.

Med hänsyn till hvad sålunda anförts, synes det mig, att man ej bör förhast sig med en lagstiftning i förevarande ämne, utan behöfver rådrum för att tänka något närmare öfver dessa nya frågor, inför hvilka vi här liksom i utlandet ännu stå temligen famlande. Men å andra sidan är saken af den stora vikt och eger den aktualitet, att den ej får undanskjutas.

Jag hemställer därför vördsamt,

att Riksdagen, med afslag å Kongl. Maj:ts propositioner n:is 22 och 46, så vidt de afse elektriska starkströmledningar, ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes snarast möjligt låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till särskild lag om dylika ledningar, byggd i hufvudsak på ofvan angifna grunder och upptagande i öfrigt erforderliga närmare bestämmelser.

Stockholm den 24 mars 1900.

Carl Lindhagen.